

DOI: 10.31617/1.2024(156)02
УДК: 330.012.434:141.155=111

ГЕРАСИМЕНКО Анжеліка,
д. е. н., професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-0313-6942
a.gerasymenko@knu.edu.ua

ГАНОВСЬКИЙ Василь,
магістр, аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Державного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-9897-7754
v.hanovsky@knu.edu.ua

ЕВОЛЮЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ МОНОПОЛІЙ

Монопольна організація ринків має таке ж глибоке коріння, як і конкурентна, що вимагає від ринкових акторів рахуватися з цим, а національних регуляторів цьому протидіяти або принаймні обмежувати свободу монополістів настільки, щоб вони не могли зловживати наявною у них ринковою владою і негативно впливати на суспільний добробут. При цьому як способи монополізації, так і способи протидії їй еволюціонують, постійно порушуючи баланс між конкуренцією і монополією, потребуючи нових способів регулювання монополій. Авторами досліджено еволюцію регулювання монополій: від точкових заборон антиконкурентних практик у стародавні часи до системного балансування конкурентного і державного механізмів регулювання монополій сьогодні. Усі підходи до регулювання монополій систематизовано у три групи: антимонопольне регулювання як контроль та протидія зловживанням домінівним становищем монополістом; пряме регулювання дозволених монополій, що охоплює ліцензування, цінове регулювання та регулювання доступу до ключового ресурсу; структурне реформування монопольних галузей та запровадження конкуренції при реалізації потенційно конкурентних видів діяльності за межами вузького місця у ланцюгу вартості – експлуатації ключового ресурсу дозволеної монополії. Поєднання теоретичних засад державного

GERASYMENKO Anzhelika,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Vice-Rector for Research, Pedagogical Activities
and International Relations
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0313-6942
a.gerasymenko@knu.edu.ua

HANOVSKYI Vasyi,
Master, Postgraduate Student at the
Department of Economics
and Competition Policy State University
of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9897-7754
v.hanovsky@knu.edu.ua

EVOLUTION OF MONOPOLY REGULATION

The monopolistic organization of markets is as deeply rooted as the competitive one. It requires market actors to take this into consideration. It requires national regulators to counteract it or at least to restrict the freedom of monopolists to the extent that they cannot abuse their market power and negatively affect public welfare. Both the ways of monopolization and the ways of counteracting it are evolving, constantly upsetting the balance between competition and monopolies, requiring new ways of regulating monopolies. The authors research the evolution of monopoly regulation: from spot prohibitions of anticompetitive practices in ancient times to the systemic balancing of competitive and state mechanisms of monopoly regulation today. The article is systematized all approaches to monopoly regulation into three groups, such as: antitrust regulation as control and counteraction to abuse of dominant position by a monopolist; direct regulation of permitted monopolies, including licensing, price regulation and regulation of access to a key resource; structural reform of monopolistic industries and introduction of competition in the potentially competitive segments of it – outside the bottleneck in the value chain, where a key resource of a permitted monopoly is exploited. The combination of the theoretical foundations of state monopoly regulation with the practice of such regulation within

регулювання монополій із практикою такого регулювання у межах кожного підходу ілюструє синергію їх спільного застосування та відкриває перспективи їх експлуатації не тільки для традиційних форм монополій, але й для неомонополій, які формуються у цифровому нерегульованому просторі.

Ключові слова: конкуренція, монополія, антимонопольне регулювання, ключовий ресурс природної монополії, регулювання доступу, вертикальне відокремлення.

each approach illustrates the synergy of their joint application and opens up prospects for their exploitation not only for traditional forms of monopoly, but also for neo-monopolies that are emerged in the digital unregulated sector.

Keywords: competition, monopoly, antitrust regulation, key resource of a natural monopoly, access regulation, vertical unbundling.

JEL Classification: L40, L42, L43 L98.

Вступ

Попри те, що монополії були відомі ще стародавнім суспільствам і описувалися ще класиками політичної економії, як-от *Smith* (1776), *Ricardo* (1817), *Mill* (1848), *Marshall* (1890) та ін., їх системне регулювання є досить "молодим", починаючи свій відлік з Акта Шермана 1890 р. Чи існували до цього спроби регулювання монополії? Звичайно, існували. Серед їх свідчень можна назвати Кодекс законів Хамурапі (понад 2 тис. років до н. е.), Конституцію Зенона (483 р. до н. е.), Кодекс Юліанських законів (50 років до н. е.), Едикт Діоклетіана про ціни (301 р. н. е.), Кодекс Юстиніана (529 р. н. е.), англійський Декрет про робітників (1351 р.) тощо. Втім жодну з цих спроб не можна назвати системною. Вони радше ілюструють боротьбу з окремими проявами монополізму, аніж із самим монополізмом.

Акт Шермана має іншу природу. Складений в епоху монополій (на межі XIX і XX ст.), коли останні вже не просто зловживали своєю владою в межах окремих локальних ринків, але й почали мультиплікувати свій вплив у загальнонаціональних масштабах, він є першою спробою системної протидії монополізму, охоплюючи не тільки сферу зловживань, а й способи формування монополії (*Sherman Antitrust Act*, 1890).

Акт Шермана став "стартовим пострілом" як для законодавчих змін у цілій низці країн, так і для формування нових економічних теорій, які обґрунтовували ці зміни та підходи до регулювання монополії. За понад 100 років, що минули відтоді, розроблені, теоретично обґрунтовані й емпірично перевірені парадигма "структура – поведінка – результат", теорії організації ринків, змагальних ринків, ринкової влади, суспільного добробуту, ефективності, шкоди, економічного регулювання та регуляторного захоплення і низка інших, що покладені в основу практики антимонопольного регулювання. Серед їх авторів – нобелівські лауреати *Stigler* (1975), *Tirole* (1988), *Williamson* (1975), а також не менш імениті *Bergson* (1973), *Baumol et al.* (1982), *Gilbert* (2023), *Woodcock* (2023), *Mason* (1957), *Robinson* (1933), *Rhoades* (1985), *Page* (1980), *Posner* (1973), *Hovenkamp* (2024), *Shapiro* (2021), *Evans & Schmalensee* (2019) та ін. В Україні проблему регулювання монополій

досліджували Базилевич (2005), Боровик (2013), Абакуменко, Герасименко та Пугачевська (*Abakumenko et al.*, 2017), Ігнатюк (2010), Лагутін (2015), Михальчишин (2016), Уманців та Золіна (2020), Филюк (2009), Ясько (2013). Зазначені автори, як правило, фокусували свої дослідження на окремих напрямках антимонопольного регулювання, вивчаючи окремі феномени монополістичної поведінки через призму різних згаданих вище теорій, а також відповідні їм регуляторні практики. Натомість еволюційний огляд концептуальних підходів до регулювання монополії в економічній літературі відсутній.

У цій статті автори ставлять за мету систематизувати наявні концептуальні підходи до регулювання монополії, враховуючи їх еволюційний порядок й ілюструючи взаємозв'язок теорії та практики антимонопольного регулювання. В основі статті лежить гіпотеза щодо діалектичного взаємозв'язку "першого та другого найкращого" (у категоріях економіки добробуту і концепції Ліпсі-Ланкастера) в антимонопольному регулюванні, що у своїй постійній взаємодії здатні забезпечити максимізацію суспільного добробуту. Для її перевірки у статті застосовано методи контент-аналізу теоретичних концепцій регулювання монополій і емпіричного аналізу практики антимонопольного регулювання, які розглядаються у ретроспективі та взаємозв'язку, а також порівняльного аналізу й аналітичного групування.

У першому розділі статті антимонопольне регулювання розглядається як складова конкурентної політики держави з логічним тяжінням до "першого найкращого" – забезпечення умов для конкурентного саморегулювання. У другому – розкриваються альтернативи забезпечення "другого найкращого" для випадків пріоритетності монополіної організації ринку з позицій суспільного добробуту. Третій розділ статті ілюструє компроміс між "першим та другим найкращим" у монополізованих галузях на засадах їх структурної реорганізації. Висновки підсумовують результати проведеного аналізу, узагальнюючи концептуальний базис регулювання монополії та визначаючи перспективи регулювання монополічних і неомонопольних ринків.

1. Антимонопольне регулювання як складова конкурентної політики

Епоха монополій межі XIX–XX ст. виросла з епохи чистої конкуренції попереднього періоду, логічним наслідком чого стала ідеалізація ринкового механізму, не так давно описаного *Smith* (1776). Ринковий механізм як "перше найкраще" визнавався ідеалом, до якого слід прагнути в антимонопольному регулюванні, а саме регулювання передбачало застосування досить жорсткого інструментарію – аж до руйнування монополій. Прикладом останнього є роздроблення у 1911 р. *Standard Oil* на 34 незалежні компанії, включно з *ExxonMobil* та *Chevron* (*Standard Oil Co. of New Jersey v. United States*, 1911). Аналогічна доля у

1982 р. спіткала *AT&T*, яку було розділено на сім незалежних "*Baby Bells*" (*United States v. AT&T*, 1982). Утім слід віддати належне американському регулятору, що зумів зберегти баланс між захистом конкуренції та свободою підприємництва. Ані сто років тому, ані зараз монополія не була і не вважається порушенням *a priori*, тільки – антиконкурентні практики монополіста.

У 1930-х роках світ побачила парадигма "структура – поведінка – результат", розроблена економістами Гарвардської школи економіки (*Bain*, 1956, с. 9–11), яка на довгі роки стала основою антимонопольного регулювання. Парадигма обґрунтовувала взаємозв'язок між структурою ринку, поведінкою ринкових гравців та ринковими наслідками їх господарювання, фактично розв'язуючи руки дрібним компаніям і вимагаючи обережності у поведінці від великих. Ті, чия частка ринку перевищує 35/40/60% (залежно від межі, встановленої національним законодавством), потрапляють під низку поведінкових обмежень:

- заборона встановлення несправедливих цін чи інших умов реалізації товару,
- заборона обмеження виробництва, ринків або технічного розвитку, відмови від придбання/реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації/придбання;
- заборона запровадження цінової дискримінації чи персоналізації цін;
- заборона зумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору;
- заборона зведення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання тощо (*Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Art. 102, 2012; Sherman Antitrust Act, sec. 3, 1890; Clayton Antitrust Act, sec. 2, 1914; Закон України "Про захист економічної конкуренції"*, ст. 13, 2001).

Отже, антимонопольне регулювання як елемент конкурентної політики на довгі роки набуває характеру контролю за діяльністю значущих учасників ринку щодо відповідності їх дій чи бездіяльності встановленим вимогам та притягнення їх до відповідальності у разі невідповідності – від штрафу до розукрупнення за зразком *Standard Oil*.

Очевидно, що за майже сто років, що минули відтоді, значною мірою удосконалився інструментарій детермінації домінівного становища як джерела ринкової влади монополіста, а також перелік заборонених практик. Останні, наприклад, приросли заборонаю самопреференцій, блокування багатоадресності тощо (*Digital Markets Act, 2022*). Втім концептуальний підхід до регулювання монополії в потенційно конкурентному середовищі не змінився. Інша справа – регулювання природних монополій чи інших ринків, монопольна організація яких для суспільства є

пріоритетнішою у порівнянні з конкурентною – чи то внаслідок відповідного балансу попиту та витрат, чи то з огляду на виклики національної безпеки, соціального захисту тощо.

2. Регулювання діяльності дозволених монополій

Tollison & Wagner (1991, с. 483), описуючи традиційні підходи до регулювання дозволених монополій на прикладі природних, пишуть: "існує три варіанти вирішення проблеми природної монополії: (1) залишити все як є і змиритися з наслідками монополізму, (2) запровадити регулювання, за допомогою якого забезпечити конкурентну рівновагу, (3) запровадити державну власність як альтернативний спосіб досягнення конкурентної рівноваги". Вочевидь, перший із запропонованих варіантів є неприйнятним, тоді як два останні фактично спрямовані на одне й те саме – забезпечення конкурентної рівноваги попри монопольну структуру ринку. Різниця лише у способах її досягнення.

Державне підприємництво як варіант вирішення проблеми природної, адміністративної чи будь-якої іншої дозволеної монополії було поширеним у європейських країнах другої половини ХХ ст. та СРСР. В Україні досі у державній/комунальній власності перебувають такі природно монопольні галузі, як залізничний транспорт, водопостачання та водовідведення. Водночас визнання недостатньої ефективності держави як власника є доконаним фактом, підтвердженим цілою низкою емпіричних досліджень (*Bitros, 2003; Megginson & Netter, 2001; Goldeng et al., 2008; Arocena & Oliveros, 2012; Gakhar & Phukon, 2018; Lazzarini et al., 2021*), а *Peltzman* (1971) ще у 1970-х роках емпірично довів, що державні та приватні монополії дають однаковий результат у категоріях цін, вказуючи на неефективність державного підприємництва у вирішенні проблеми природної монополії. Саме ці чинники стали основними передумовами масштабної приватизації державних монополій в Європі кінця ХХ ст., запущеної М. Тетчер. Втім приватизація не означала вибору першої із запропонованих *Tollison & Wagner* (1991) опції, швидше другої. Разом із масштабною приватизацією розпочалася масштабна реформа державного регулювання природних та подібних монополій.

Оскільки традиційна мікроекономічна теорія визначає конкурентну рівновагу ринку (як мету державного регулювання монополії) через параметри ціни й обсягу випуску, то логічно, що регулювання монополії тривалий час фокусувалося саме у ціновому сегменті, напрацювавши широкий арсенал методів цінового регулювання. Серед них:

- *регулювання за граничними витратами*, яке дає можливість максимального наближення до заявленої мети регулювання, встановлюючи ціни монополіста на рівні граничних витрат. Цей метод

забезпечує розподільчу ефективність, але не відповідає вимогам виробничої ефективності, адже для природної монополії, яка працює на спадній гілці кривої довгострокових середніх витрат, середні витрати зазвичай більші за граничні, внаслідок чого регульована ціна не покриває собівартості, потребуючи субсидування природно монопольної діяльності;

- *регулювання за середніми витратами*, що передбачає покриття витрат та нормального прибутку за рахунок відхилення від конкурентної рівноваги, реалізуючись у моделях фіксації максимальних/мінімальних рівнів ціни (*price cap regulation*), регулювання норми прибутку, ціноутворення за Рамсеєм, нелінійного ціноутворення та в застосуванні багатокомпонентних тарифів;

- *стимулююче регулювання*, яке передбачає не тільки короткострокове покриття середніх витрат, але й формування стимулів до їх зниження шляхом дозволу вилучати згенеровану монополістом економію у вигляді прибутку в заздалегідь погодженій пропорції та протягом регуляторного періоду (*RPI-X* і *RAB*-регулювання).

Більш революційним наслідком реформи кінця ХХ ст. стало запровадження так званого *регулювання доступу до ключового ресурсу монополії* (наприклад природно монопольної мережі). Йдеться про забезпечення права незалежних учасників суміжних ринків користуватися потужностями монополіста для реалізації власної господарської діяльності, запобігаючи левериджу монопольної влади між ринками.

Виглядаючи, на перший погляд, досить простим юридичним завданням, регулювання доступу є насправді складною процедурою, що включає визначення переліку мереж та кола суб'єктів господарювання, на яких поширюється регулювання, регламентацію кола супутніх послуг, визначення потужності (пропускної здатності) монопольної мережі, встановлення порядку та процедури обслуговування користувачів у разі недостатності потужності тощо. Останнє в моделі відкритого доступу може реалізуватися відповідно до різних концепцій: доступу третьої сторони чи суспільного перевізника. Перша означає зобов'язання монополіста щодо надання послуг з користування ключовим ресурсом згідно із запитом третьої сторони лише за наявності вільної (нерозподіленої) потужності. Друга – перерозподіл ключового ресурсу (пропускної спроможності мережі) між учасниками суміжного ринку пропорційно обсягу надаваних ними послуг при підключенні нового гравця (Боровик, 2013, с. 85). Перша відповідає параметрам виробничої ефективності, але в умовах браку ключового ресурсу порушує параметри розподільчої. Друга ж, навпаки, орієнтована на забезпечення розподільчої ефективності, руйнуючи засади виробничої й ускладнюючи планування і реалізацію господарської діяльності, породжуючи ризики невиконання контрактів. Неважко здогадатися, що такий баланс переваг і недоліків дедалі частіше схиляє регуляторні терези на користь першої концепції. При цьому як запобіжник укорінення несправедливого розподілу пропускної

спроможності мережі прийнято використовувати інститут коротко-термінових доступів до природно монопольного ринку (до ключового ресурсу), здобутих у конкурсному порядку, наприклад на щоденних, тижневих чи місячних аукціонах.

І, зрештою, традиційний інструмент регулювання монополій – ліцензування монопольного виду діяльності. Його не можна назвати інноваційним, втім не можна й упустити з аналізу. Він покликаний оцінити ресурсний потенціал і спроможність потенційного ліцензіата здійснювати діяльність на монопольному ринку, гарантуючи належний рівень якості монопольної послуги і розвиток мережі як ключового ресурсу, та забезпечити контроль за виконанням ліцензійних вимог. І якщо функціонально цей інструмент особливих змін у часі не зазнав, то перелік точок контролю розширився значною мірою, покриваючи вже не тільки базові параметри якості – наприклад перелік показників якості газо-, водо-, електропостачання, порядок та розмір компенсації за їх недотримання, але й ділову репутацію, параметри програми регуляторного комплаєнсу, типові технічні вимоги приєднання до мереж тощо (Постанова НКРЕКП № 1388, 2017, 9 листопада; Постанова НКРЕКП № 201, 2017, 16 лютого; Постанова НКРЕКП № 307, 2017, 22 березня).

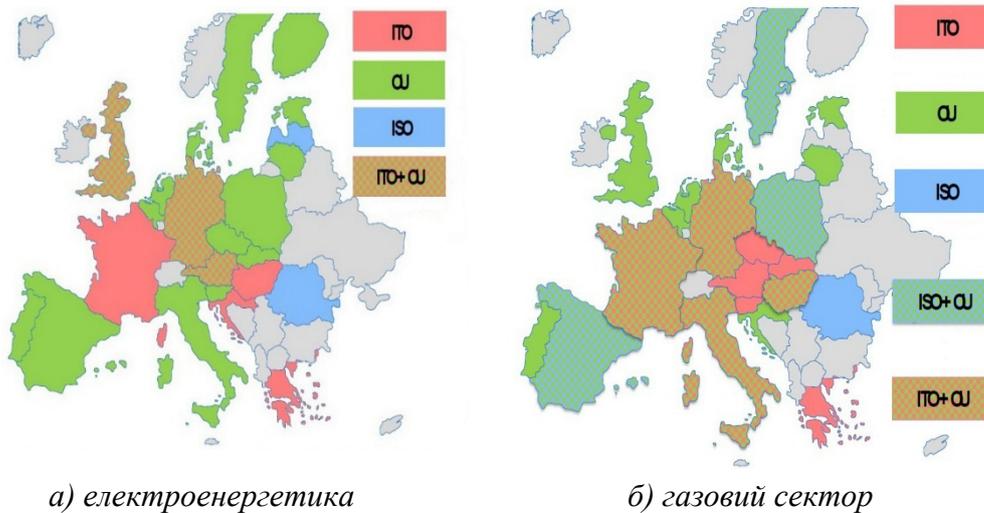
3. Запровадження конкуренції в природно монопольних галузях

До кінця 1960-х років запровадження конкуренції у діяльність галузей природної монополії вважалося оксюмороном, аж доки *Demsetz* у своїй статті *Why regulate Utilities?* (1968) не обґрунтував доцільність застосування конкурентного механізму боротьби за статус суб'єкта природної монополії. Його ідея полягала в запровадженні аукціонів за право здійснювати діяльність у сфері природної монополії впродовж заздалегідь визначеного періоду часу (так званих торгів за франшизу). При цьому інструментом торгів є ціна не якогось умовного патенту чи ліцензії, які таке право підтверджують, а майбутньої природно монопольної послуги. І переможе не той, хто запропонує найвищу ціну, а той, хто найнижчу. Отже, конкуренція на вході в природно монопольну галузь/ринок або так звана конкуренція за ринок (конкуренція Демзеца) є замінником конкуренції всередині природно монопольної галузі/ринку і виконує ту ж функцію, що покладалася на державне регулювання в умовах ринкової неспроможності, зумовленої ефектом масштабу, – забезпечення конкурентної рівноваги. Звісно, залишаються ризики змов на торгах, зниження стимулів до розвитку ключового ресурсу, маніпуляцій якістю природно монопольної послуги тощо, але слід зазначити, що підхід Демзеца сьогодні активно використовується галузевими регуляторами як окремий елемент системи державного регулювання природних монополій.

Водночас роль Демзеца в еволюції підходів до державного регулювання природних монополій на цьому не вичерпується. Його проривне дослідження стало тригером критики теорії природної монополії, підвалини якої залишалися незмінними ще з часів *Mill* (1849), тоді як науково-технічний прогрес за цей час суттєво змінив співвідношення між попитом і витратами у комунальному господарстві як типовій природній монополії. Логічним результатом цієї критики стало переосмислення цілісності природно монопольної галузі. Все більш очевидним стає той факт, що далеко не вся природно монопольна галузь, чи то електроенергетика, чи то газовий сектор, чи залізниця, відповідає вимогам детермінації природної монополії й потребує державного захисту. Зазвичай у таких галузях є вузьке місце – трансмісійна мережа чи мережа залізничних колій, що є ключовим ресурсом природно монопольної галузі, тимчасом як виробництво електроенергії, добування газу, їх продаж на оптових та/чи роздрібних енергетичних ринках, як і залізничні перевезення, могли б з легкістю реалізуватися на конкурентних засадах. А це означає, що можна зменшити масштаби підміни "першого найкращого" "другим найкращим", обмеживши неідеальне державне регулювання тільки тими ринками, де в цьому є жорстка потреба, при цьому інші ринки в галузі можуть діяти на засадах конкуренції.

Першим до цих аргументів дослухався Конгрес США, який шляхом прийняття Акта про енергетичну політику (*Energy Policy Act*, 1992) розпочав еру лібералізації традиційно природно монопольної сфери енергетики на засадах запровадження конкуренції та вертикального відокремлення (*unbundling*). У 1996 р. подібна реформа стартувала в ЄС, реалізуючись послідовно у перших трьох енергетичних пакетах ЄС (1998, 2003 та 2009 рр.) (*Internal Energy Market*, 2024), за результатами впровадження яких у сфері природної монополії залишилися лише функції передачі та розподілу електричної енергії та газу, тоді як решта видів діяльності в галузі повністю лібералізовані та реалізуються на засадах конкуренції.

Різні європейські країни пішли різними шляхами реалізації третього енергопакета. Бельгія, Данія, Естонія, Литва, Нідерланди, Португалія тощо (див. *рисунок*) обрали найбільш жорсткий варіант лібералізації – повне вертикальне відокремлення (*ownership unbundling, OU-model*), що потребувало від раніше вертикально інтегрованих енергетичних компаній повного відчуження своїх газових та електричних мереж. При цьому жодній постачальницькій або видобувній компанії не дозволяється володіти мажоритарною часткою або втручатися в роботу оператора передачі електроенергії чи оператора газотранспортної системи (*The Third Energy Package*, 2009).

Моделі вертикального відокремлення в енергетичному секторі ЄС

Джерело: (CEER, 2016, с. 14–15).

Румунія віддала перевагу моделі незалежного системного оператора (*ISO*), в якій енергопостачальні компанії залишають за собою право формального володіння мережами передачі газу або електроенергії, але мають передати функції експлуатації, технічного обслуговування й інвестування в розбудову мережі незалежній компанії. Франція, Греція, Угорщина, Хорватія в електроенергетиці й Австрія, Греція, Словаччина, Словенія та Чехія в газовому секторі обрали модель незалежного трансмісійного оператора (*ITO*), в якій енергопостачальні компанії все ще можуть володіти й експлуатувати газові або електричні мережі, але мають робити це через дочірню компанію. Всі важливі рішення повинні прийматися незалежно від материнської компанії (CEER, 2016).

Не менш популярним є поєднання кількох моделей у межах країни. Наприклад, в Україні діє змішана модель, коли на магістральному рівні функції транспортування газу й електроенергії розподілені між незалежними операторами за моделлю повного відокремлення, а на рівні розподільчих мереж – за моделлю незалежного трансмісійного оператора (Закон України "Про ринок електричної енергії", 2017, ст. 25; Закон України "Про ринок природного газу", 2015, ст. 23).

Моделі різні, але суть одна – мінімізувати державне регулювання за підходами, описаними у другому розділі статті, до вкрай обмеженого переліку дійсно природно монопольних ринків, максимально вивільнивши від державного регулювання потенційно конкурентні ринки та відновивши на них дію конкурентного механізму.

Висновки

Підсумовуючи описану еволюцію, можемо констатувати діалектичний взаємозв'язок не тільки конкуренції і монополії, але й конкурентного та державного механізмів ринкового регулювання задля

запобігання проявам монополізму і втратам суспільного добробуту. Жоден з описаних вище регуляторних підходів не суперечить іншим, навпаки, забезпечує синергію їх реалізації в сучасних економіках змішаного типу: в обмеженій кількості вузьких місць національної економіки, монопольна організація яких для суспільства є більш вигідною за конкурентну, слід застосовувати регуляторні підходи, описані у розділі 2, а на решті ринків розвивати конкуренцію як шляхом контролю запобігання зловживанням та зниження стимулів до монополізації, так і шляхом структурних реформ висококонцентрованих галузей. При чому йдеться не тільки про природні монополії, взяті за зразок у статті вище, але й про неомонополії, які виростають у цифровому просторі. *Google, Microsoft, Apple, Amazon* тощо – це вертикально інтегровані гіганти, що поширили свою монополію далеко за межі сформованих мережевим ефектом вузьких місць та експлуатують її на величезній множині суміжних ринків, які могли б значно ефективніше існувати в умовах конкуренції, а для вузьких місць завжди є ліцензування, цінове регулювання та регулювання доступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ/REFERENCE

- Abakumenko, O., Gerasymenko, A., & Pugachevska, K. (2017). Reforming of the Infrastructure Branches of Economics according to Requirements Needed for European Integration. *Scientific bulletin of Polissia*, 4(12), 1, 8–15.
- Arocena, P., & Oliveros, D. (2012). The efficiency of state-owned and privatized firms: Does ownership make a difference? *International Journal of Production Economics*, 140(1), 457–465.
- Bain, J. S. (1956). *Barriers to New Competition*. Harvard University Press.
- Baumol, W. J., Panzar, J. C., & Willig, R. D. (1982). *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*. Marcourt Brace Jovanovich, New York.
- Bergson, A. (1973). On monopoly welfare losses. *The American Economic Review*, 63(5), 853–870.
- Bitros, G. C. (2003). Firm ownership and economic efficiency. *The Icfai Journal of Managerial Economics*, 7–32.
- CEER. (2016). *Status Review on the Implementation of Transmission System Operators Unbundling Provisions of the 3rd Energy Package*. C15-LTF-43-04. <https://www.ceer.eu/documents/104400/-/-/a6a22f89-3202-4f8b-f9ed-adf705185c33>
- Clayton Antitrust Act. (1914). https://www.law.cornell.edu/wex/clayton_antitrust_act
- Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. (2012). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>
- Demsetz, H. (1968). Why Regulate Utilities? *Journal of Law and Economics*, 11(1), 55–65.
- Digital Markets Act. (2022). https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en
- Energy Policy Act. (1992). <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/house-bill/776>
- Evans, D. S., & Schmalensee, R. (2019). *Antitrust Analysis of Platform Markets: Why the Supreme Court Got it Right in American Express*. Competition Policy International.
- Gakhar, D. V., & Phukon, A. (2018). From welfare to wealth creation: A review of the literature on privatization of state-owned enterprises. *International Journal of Public Sector Management*, 31(2), 265–286.
- Gilbert, R. J. (2023). Antitrust reform: An economic perspective. *Annual Review of Economics*, (15), 151–175.
- Goldeng, E., Grünfeld, L., & Benito, G. (2008) The Performance Differential between Private and State Owned Enterprises: The Roles of Ownership, Management and Market Structure. *Journal of Management Studies*, (45), 1244–1273.
- Hovenkamp, H. (2024). *Antitrust's Place in Regulation*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4841731

Internal Energy Market. (2024). https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_2.1.9.pdf	
Lazzarini, S. G., Mesquita, L. F., Monteiro, F., & Musacchio, A. (2021). Leviathan as an inventor: An extended agency model of state-owned versus private firm invention in emerging and developed economies. <i>Journal of International Business Studies</i> , 52(4), 560–594.	
Marshall, A. (1890). <i>The Principles of Economics</i> . History of Economic Thought Books. McMaster University Archive for the History of Economic Thought.	
Mason, E. S. (1957). <i>Economic Concentration and the Monopoly Problem</i> . Harvard University Press.	
Megginson, W. L., & Netter, J. M., (2001). From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization, <i>Journal of Economic Literature</i> , 39(2), 321–389.	
Mill, J. S. (1849). <i>Principles of political economy with some of their applications to social philosophy</i> . In two volumes. 2nd ed. John W. Parker, West Strand.	
Page, W. H. (1980). Antitrust Damages and Economic Efficiency: An Approach to Antitrust Injury. <i>University of Chicago Law Review</i> , 47(3), Art. 3.	
Peltzman, S. (1971). Pricing in Public and Private Enterprises: Electric Utilities in the United States. <i>Journal of Law and Economics</i> , 14(1), 109–47.	
Posner, R. A. (1973). <i>Economic Analysis of Law</i> . Little, Brown and Company.	
Rhoades, S. A. (1985). Market share as a source of market power: Implications and some evidence. <i>Journal of Economics and Business</i> , 37(4), 343–363.	
Ricardo, D. (1817). <i>On the Principles of Political Economy and Taxation</i> . John Murray.	
Robinson, J. (1933). <i>The Economics of Imperfect Competition</i> . Macmillan.	
Shapiro, C. (2021). <i>Antitrust: What went wrong and how to fix it</i> . https://api.semanticscholar.org/CorpusID:237300655	
Sherman Antitrust Act, 15 U. S. C. § 1–7. (1890). https://www.archives.gov/milestonedocuments/sherman-anti-trust-act	
Smith, A. (1976). <i>An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations</i> . In R. H. Campbell, & A. S. Skinner (Ed.), <i>The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith</i> (Vol. II). Oxford University Press.	
Standard Oil Co. of New Jersey v. United States. (1911). https://www.law.cornell.edu/wex/standard_oil_co_of_new_jersey_v_united_states_(1911)	
Stigler, G. J. (1975). <i>The Citizen and the State: Essays on Regulation</i> . University of Chicago Press.	
The Third Energy Package. (2009). https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en	
Tirole, J. (1988). <i>The Theory of Industrial Organization</i> . MIT Press.	
Tollison, R. D., & Wagner, R. E. (1991). The Logic of Natural Monopoly Regulation. <i>Eastern Economic Journal</i> , 17(4), 483–490.	
United States v. AT&T (1982). https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/552/131/1525975/	
Williamson, O. E. (1975). <i>Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications</i> . Free Press.	
Woodcock, R. A. (2022) Technology, monopoly, and antitrust from a historical perspective. <i>Research Handbook on Law and Technology</i> , 142–159. Edward Elgar Publishing.	
Базилевич, В. Д., & Филюк, Г. М. (2005). <i>Природні монополії: теорія і практика регулювання</i> . Знання.	Bazylevych, V. D., & Fyliuk, H. M. (2005). <i>Natural Monopolies: Theory and Practice of Regulation</i> . Znannia.
Боровик Ю. І. (2013). <i>Регулювання діяльності суб'єктів природних монополій на суміжних ринках</i> [Дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук]. КНТЕУ.	Borovyk, I. I. (2013). <i>Regulation of Activities of Natural Monopoly Entities in Adjacent Markets</i> [PhD dissertation]. Kyiv National University of Trade and Economics.
Закон України "Про захист економічної конкуренції" (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text	Law of Ukraine "On Protection of Economic Competition" (2001). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text
Закон України "Про ринок електричної енергії" (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text	Law of Ukraine "On the Electricity Market" (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text

Закон України "Про ринок природного газу" (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text	Law of Ukraine "On the Natural Gas Market" (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text
Ігнатюк А. І. (2010) <i>Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання</i> . ННЦ ІАЕ.	Ihnatiuk, A. I. (2010). <i>Sectoral Markets: Theory, Practice, and Regulatory Directions</i> . National Scientific Center Institute of Agrarian Economics.
Лагутін, В. (2015). Монополія та конкурентна політика: політико-економічні проблеми. <i>Економічна теорія</i> , (4), 89–97.	Lagutin, V. (2015). Monopoly and Competition Policy: Political and Economic Problems. <i>Economic Theory</i> , (4), 89–97.
Михальчишин, Н. (2016). Конкурентна політика в Україні: проблеми реалізації та напрями їх вирішення. У <i>Сучасні механізми реалізації конкурентної політики України в умовах глобалізації</i> (с. 68–70). Київ.	Mikhailchyshyn, N. (2016). Competition policy in Ukraine: problems of implementation and directions of their solution. In <i>Modern mechanisms of implementation of the competition policy of Ukraine in the conditions of globalization</i> (pp. 68–70). Kyiv.
Постанова НКРЕП № 307 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення" (2017, 22 березня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-17#Text	NEURC Resolution No. 307 "On Approval of the Licensing Conditions for Conducting Business Activities in Centralized Water Supply and Centralized Wastewater Disposal" (2017, March 22). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-17#Text
Постанова НКРЕП № 1388 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з передачі електричної енергії" (2017, 9 листопада). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1388874-17#Text	NEURC Resolution No. 1388 "On Approval of the Licensing Conditions for Conducting Business Activities in Electricity Transmission" (2017, November 9). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1388874-17#Text
Постанова НКРЕП № 201 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності на ринку природного газу" (2017, 16 лютого). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0201874-17#Text	NEURC Resolution No. 201 "On Approval of the License Terms for Conducting Business Activities in the Natural Gas Market" (2017, February 16). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0201874-17#Text
Уманців, Ю., & Золина, Д. (2020). Конкурентна політика держави за умов глобальних трансформацій. <i>Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка"</i> , 2(56), 52–61.	Umantsiv, Y., & Zolina, D. (2020) State competition policy under global transformations. <i>Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series "Economics"</i> , 2(56), 52–61.
Филюк Г. (2009). <i>Конкуренція і монополія в епоху глобалізації</i> . ЖДУ ім. І. Франка.	Fyliuk, H. (2009) <i>Competition and monopoly in the era of globalization</i> . ZSU I. Franka.
Ясько, Ю. (2013). Конкурентна політика як форма державного регулювання економіки. <i>Формування ринкових відносин в Україні</i> , (3), 38–42. ДНДІМЕ.	Yasko, Y. (2013). Competition policy as a form of state regulation of the economy. <i>Formation of market relations in Ukraine</i> , (3), 38–42. SRIIME.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним

Герасименко А., Гановський В. Еволюція регулювання монополій. *Scientia Fructuosa*. 2024. № 4. С. 29–40. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(156\)02](https://doi.org/10.31617/1.2024(156)02)

Надійшла до редакції 08.07.2024.

Отримано після доопрацювання 17.07.2024.

Прийнято до друку 25.07.2024.

Публікація онлайн 05.09.2024.